

gledališč, koncertov ipd. tudi statusni simbol oz. potrjevanje njihovega višjega položaja v družbi.

Preživljanje prostega časa in socialni stiki sta dve izmed pokazateljev stopnje življenja Slovencev v francosko okolje. Iz zbranih podatkov se da zaključiti, da pri njih nikakor ne more biti govor o popolni akulturaciji ali celo asimilaciji, kljub nekaterim znakom, ki pričajo o teh procesih (npr. večina jih gleda oz. posluša programe francoskega radia in televizije, jugoslovanske radijske postaje pa poslušajo le redko; več berejo francosko kot jugoslovansko literaturo; bolj ali manj obvladajo francosščino; uporabljajo izraz „doma“ za Francijo). Slovenci se v glavnem niso vključili v primarne odnose s Francozi; prosti čas preživljajo doma in v družinskem krogu, socialni stiki so vezani na sorodnike in znance—Slovence.

Lahko bi rekli, da so se Slovenci uspeli akomodirati, deloma pa tudi adaptirati v francosko okolje, kar velja predvsem za ekonomsko raven, t. j. prilagoditev delovnim razmeram in življenjskemu standardu, manj pa za socialno, kulturno in politično sfero. Treba je tudi omeniti, da se ti konjunktivni procesi ne razvijajo na francosko družbo nasploh, ampak različno glede na posamezne sloje prebivalstva. Slovenci v Franciji so se tako po standardu kot po izrabi prostega časa in socialnih stikih s Francozi, kolikor jih imajo, v največji meri približali sloju, v katerega jih uvršča njihov socialno-profesionalni položaj (moških), to je nižji srednji sloj.

ALENKA BOGOVIČ IN BORUT CAJNKO

IZ JEZIKOVNEGA ŽIVLJENJA SLOVENCEV V MANNHEIMU V ZVEZNI REPUBLIKI NEMČIJI.*

I.

Ko vključujemo jezikovni pogled v raziskave načina življenja oziroma iščemo za jezikoslovje zgovorna etnološka spoznanja, se na eni strani opiramo na spoznanja tistih jezikoslovnih usmeritev, ki se ukvarjajo predvsem z uporabo jezika kot enega izmed pglavitnih človekovih načinov medsebojnega sporazumevanja in izražanja odnosa do okolja; na drugi strani pa so za popolnejšo jezikoslovno vedenje pomembni tisti etnološki izsledki, ki pojasnjujejo širši življenjski kontekst jezikovne komunikacije.

Vzporejanje obeh vrst izsledkov razširja pogled na človeka, na njegovo kulturno okolje, etnično in socialno, starostno, poklicno pripadnostna njegove potrebe, pričakovanja, tudi cilje. V tem smislu lahko jezikovne navade razumemo kot del življenjskih navad, tudi zato, ker je uporaba jezika določena predvsem izvenjezikovno — določajo jo zunanje okoliščine oziroma položaji, ko pride do jezikovnega sporazumevanja.

Tudi spremembe v jezikovni rabi so določljive z izvenjezikovnimi dejavniki, bodisi da sporazumevanje poteka v izvorni govorni skupini (uporaba različnih vrst in zvrsti jezika ali jezikovnih variant) ali v jezikovno popolnoma novem okolju, ki ga določa na primer genetično nesoroden jezik. V obeh primerih prihaja do izbire jezikovnih variant, ki so glede na okoliščine funkcionalne za njihove govorce. Na ta način moramo razumevati tudi spremenjene jezikovne navade slovenskih družin v Mannheimu. Sodbe o jezikovnem stapljanju v večinsko okolje so namreč prepogosto povezane s prepričanjem o izgubljanju etnične zavesti. Vendar domnevi, da bodo v drugem kulturnem in jezikovnem okolju spremenjene jezikovne navade, ni bilo podlaga prepričanje o jezikovni zavesti kot temeljnem določilu etnične zavesti, kajti vprašanja etnične, kulturne identitete še zdaleč niso

razrešljiva s preučitvijo pojavov, ki si jih izberemo za določila osnovnih etnoloških kategorij. Zato so v tem besedilu jezikovne navade opazovane in zabeležene v vsakdanjem življenju kot jezikovni položaji uporabe slovenskega in nemškega jezika glede na sporazumevanje v družbi, pri delu, v prostem času, ob različnih srečanjih, kot jezikovna prepletanja med slovenščino in nemščino in skozi odnos, ki ga imajo Slovenci v Mannheimu do materinščine.

*Besedilo je kratek izveček drugega dela diplomske naloge Slovenci v Mannheimu — Poskus etnološko — jezikovne predstavitve. (1982)

II.

Ob prihodu v Nemčijo je znanje ali učenje nemškega jezika bilo pogoj za hitrejšo in uspešnejšo vključitev v novo življenjsko okolje. Približno polovica odraslih se je nemščine učila že v osnovni šoli, vendar so le trije posamezniki jezik lahko uporabljali tudi aktivno. Ostali, tudi tisti, ki so pred odhodom obiskovali tečaj nemščine, so nemško predvsem razumeli, vendar so svoje znanje v kratkem času (navajajo mesec ali dva) izpopolnili tako, da pri vsakodnevnih opravkih niso imeli več težav. Lahko so se pogovarjali s sodelavci, se pri delodajalcih postavili za svoje pravice itn. Ostali so prišli v Nemčijo brez predznanja, vendar so imeli v Mannheimu sorodnike, prijatelje ali znance ali pa slovenske in jugoslovanske sodelavce. Z njimi so se v prvih mesecih najpogosteje družili. Pomagali so jim pri podpisovanju delovnih pogodb, iskanju stanovanja, skupaj so hodili nakupovat in v lokale. V približno pol leta so se naučili toliko, da se niso več počutili izločeni iz širšega okolja. Lahko so že poslušali radio in sledili televizijskemu programu. Pri učenju jezika so jim pomagali tudi Nemci, ki so na prošnjo počasneje ali razločneje govorili. V Mannheimu je tečaj nemškega jezika obiskovala samo ena posameznica, administrativna delavka, ki se je želela zaposliti v svojem poklicu. Samo njeno delovno mesto je že takoj na začetku zahtevalo tudi pisno znanje nemščine. Ostali so se kasneje naučili tudi pisati, vendar še sedaj skoraj polovica pri pisanju dela napake. Pisanja ne potrebujejo pogosto, če pa že, dajo svoja besedila popraviti svojim šoloobveznim otrokom. Večina poudarja, da pri delu pisanja ne potrebujejo, drugače pa tudi ne, kakšno malenkost tudi zmorejo. Pomembno se jim zdi, da vse razumejo, govorijo in preberejo časopis ali revijo.

Nemščino so že v začetnem obdobju uporabljali v večini priložnosti zunaj doma. Slovensko so govorili s sorodniki in slovenskimi znanci in sodelavci, vendar le takrat, ko družba ni bila mešana. Če so bili v družbi drugi Jugoslavlani, so običajno govorili srbohrvaško, v navzočnosti Nemcev ali drugih tujcev pa nemško.

Govorni položaji, kjer so govorili nemško, so prevladovali tako na delovnem mestu kot v prostem času, kajti le v prvih mesecih so svoj prosti čas pogosteje preživljali s slovenskimi znanci ali sorodniki. Temu se je pridružilo še branje nemških časopisov, poslušanje radia in gledanje televizije.

Slovenščina je ohranila svojo komunikacijsko vlogo v družinskem krogu in občasnem branju slovenskih časnikov, predvsem Nedeljskega dnevnika, na katerega je bila večina naročena, brali pa so ga tudi že doma. Več so brali in še berejo srbohrvaške časnike, ki jih je mogoče kupiti tudi v Mannheimu. Slovenskih knjig niso brali, ker jih niso imeli, sicer pa po pripovedovanju tudi doma knjig niso prebirali pogosto.

Stiki, ki so jih ohranili z domom prek pisem, niso bili pogosti. Le dve posameznici sta v začetku bivanja v

Nemčiji skoraj vsak teden pisali domov in od doma prijeli pismo. Zdaj je pisanje nadomestil telefon.

Slovensko čtivo jim je najpogostejše ponujal slovenski župnik. Včasih, ko so obiskali slovensko mašo, so si pri njem sposodili slovensko knjigo ali časnik.

V družini je pogovor vedno potekal v slovenščini. Le s štirimi otroki so najprej začeli govoriti nemško v bojazni, da ne bi imeli težav zunaj doma, in so šele v njihovem četrtem ali petem letu starosti spregovorili z njimi v slovenščini.

V vseh družinah sedaj starši govorijo s svojimi otroki slovensko, vendar se pogosto dogodi, da dobivajo odgovor v nemščini, tudi če niso z njimi govorili nikoli drugače kot slovensko. To pojasnjujejo s tem, da večji del komunikacije otrok z okoljem (varstvo, šola, prijatelji) poteka v nemščini, z njimi pa preživijo sorazmerno malo časa (le pozno popoldne in zvečer), stiki s slovenskim okoljem so omejeni na občasna srečanja s Slovenci v Mannheimu, slovenski dopolnilni pouk, obiske slovenske maše, počitnice v Sloveniji. Nekateri starši potem tudi sami kdaj pa kdaj govorijo nemško, ko se jim zdi, da jih otrok „noče“ razumeti.

Le redki slovenski otroci med seboj dosledno govorijo slovensko; mnogo pogostejši so razgovori v nemščini. Pri tem je odločilna vloga staršev, ki jih ali pa ne opozarjajo na to, kako naj govorijo. Otroci večinoma nemščino razumejo, govorijo in pišejo laže kot slovenščino, ki jo aktivno uporabljajo le v družini, občasno s slovenskimi vrstniki in v slovenski dopolnilni šoli. Pri mlajših je razumevanje slabše zlasti pri tistih, s katerimi so starši najprej govorili nemško. Ti otroci so od svojih staršev le redko slišali slovensko pravljičico ali se naučili kakšno pesem. Slovenski dopolnilni pouk skuša ta primanjkljaj nadomestiti, vendar sta dve uri tedensko premalo, da bi nadoknadili zamujeno in tekmovali s tistimi, kar jih obdaja v ostalem času.

III.

Sporazumevanje Slovencev v Mannheimu pa ne označuje le pogostejša raba nemškega jezika, ampak se nemške jezikovne sestavine vpletajo tudi, ko govorijo slovensko. Njihova navzočnost je najbolj opazna v samem besedišču, ki je najbolj vitalen in spremenljiv del jezika in hkrati tudi najbolj izvenjezikovno in kulturno opredeljen.

Slovenci v Mannheimu nemške besede uporabljajo pogosto, ker se trenutno ne spomnijo ali ne najdejo ustreznega izraza, kar včasih sproti pojasnijo zgledi:

„Imamo unbefristik ... kak se že to po naše reče, .. aufenthalt ...“

unbefristik aufenthalt — unbefristig Aufenthalt/ neomejen čas bivanja

„... delala sem als kelnerin, also servirka.“

als kelnerin — als Kellnerin/kot natakarica

also/torej

„... je najprej igral akordeon, ciharmoniko, also harmoniko ...“

ciharmonika — Ziehharmonika/harmonika

„... imamo garantijo, ne garancijo, da tu ostanemo.“

garantija — Garantie/poročstvo, garancija

Taka pojasnjevanja običajno spremljajo premori, vendar gre zagotovo za govorni položaj, ko imajo za sogovorca Slovence, ki po njihovem mnenju pričakuje sporazumevanje v slovenščini. V njihovem medsebojnem sporazumevanju takih pojasnjevanj ni; večinoma je raba nemških besed avtomatična — nemške besede ali besedni sklopi se nemoteno vključujejo v slovenski govorni tok, ohranjajo nemški izgovor in se pri tem prilagajajo slovenski oblikoslovni podobi — zgledi:

„Najprej sem z majstrom vse uredil, pol sem šel pa na arbajcamt.“

Na arbajcamtu sem vse papirje podpisal ...“

arbajcamt — Arbeitsamt/urad za delo

„Plače se razlikujejo po štojerklash, ... jaz imam po drugi štojerklasi, ona pa po četrtri ...“

štojerklasa — Steuerklasse/davčni razred

„Ko pridemo doli v Jugoslavijo, smo mi vsi auslenderji.“

„Zdaj je več auslenderjev kot pred desetimi leti.“

... trgovine bolj za auslenderje.“

auslender — Ausländer/tujec

„Naša firma je premala, pa ni geverkšaft.“

firma — Firma/podjetje

geverkšaft — Gewerkschaft/delavski sindikat

(Navedeni zgledi kažejo, da so nemški samostalniki — njihov sklanjatveni vzorec temelji na pregibanju zaimkov — prilagojeni slovenskim oblikoslovnim vzorcem — tovrsta sklanjatvene paradigme temelji na končniških morfemih — v spolu, sklonu in številu; večina samostalnikov ohrani isti spol, našteji pa bi lahko še druga „poslovenjenja“.)

Takim prilagoditvam so najbolj izpostavljeni samostalniki — prevzete besede, ki označujejo nov predmetni svet, s katerim so bili prej manj v stiku (Finanzamt, Arbeitsamt, Buero, gewrkschaft, Steuerklasse, Krankenkasse, Kindergeld, ...), splošna krajevna poimenovanja (špiplac — Spielplatz/igrišče, markt—Markt/tržnica, parkhaus—Parkhaus/parkiriščna hiša, švimbat—Schwimmbad/kopališče), poimenovanja gospodinjskih strojev (fernze—Fernseh/televizija, vašmašina—Waschmaschine/pralni stroj, kafemašina—Kaffeemaschine/kavovar, špulmašina—Spuellmaschine pomivalni stroj za posodo, stereo anlage (Stereo Anlage—stereo naprava, ...), nekaterih prehrabnih izdelkov (rozenkol—Rosenkohl/brstični ohrov, kartofl—Kartoffel/krompir, špinat—Spinat/špinacea, vurst—Wurst/salame, mesni izdelki, ...). (Iz nemških prevzetih besed pa je potrebno izločiti germanizme, ki so jih najbrž uporabljali že prej in so sestavni del nekaterih govornih variant slovenščine (štrom, cajtunk, fajn, ajnfoh, ...).

Manj pogosto je privzemanje nemških glagolov, vendar so tudi zabeleženi zgledi prilagojeni slovenskemu spregatvenemu vzorcu:

„V Gartenstadtu smo od gamajnde halo mitali.“

mieten/najeti

„Kaj boš pa ti jutri arbajtala?“

arbeiten/delati

„Moram zmeraj berihte unteršrajbat.“

unterschreiben/podpisati

Pogosta je tudi uporaba nemških veznikov und/in in oder/ali, also/torej kot navezovalnega izraza, nemških pozdravnih obrazcev in napitnic.

Tako je nemščina prodrla predvsem v govor odraslih Slovencev. Govor otrok pa nemščina označuje dosti globlje: prvič tako, da govorijo predvsem nemško, in drugič, da očitneje zaznamuje tudi njihov slovenski govor in pisanje pri govorjenju pogosto prevajajo iz nemščine, kar je razvidno predvsem v besednoredni ureditvi povedi, uporabi svojilnih namesto povratnosvojilnih zaimkov, ohranjanju osebnih in nedoločnih zaimkov —

— zgled:

„Ko je še Andrej majhen bil, je njegovo mamo prosil, da mu ona konja kupi.“ „Za kužka je on prosil.“

Pri pisanju imajo otroci najpogostejše težave pri pravilni uporabi sičnikov in šumnikov, stvarna imena pišejo z veliko začetnico ipd.

Precejšnje težave imajo tudi pri branju slovenskih besedil, kar je čuti pri naglaševanju, glasoslovni podobi samoglasnikov in nekaterih soglasnikov (r, s, z, v)

IV.

Otroci imajo skromno izkušnjo s slovenskim jezikom in s slovenskim svetom nasploh — večina je bila rojena v

Nemčiji, ki je zanje dom, vsakdanje okolje. V tem okolju je edina funkcionalna uporaba nemškega jezika, razen doma. In če doma starši znanju slovenščine svojih otrok ne pripisujejo posebnega pomena, je tudi trud dopolnilnega pouka v materinščini zaman. Le redki starši zavestno otrokom približujejo slovensko besedo tudi še kako drugače kot zgolj v pogovoru (pa še to ne dosledno), tako da jim sami kaj preberejo, priskrbijo čtivo, jim pripovedujejo o domačem kraju, jih za nekaj mesecev pošljejo v Slovenijo na počitnice k sorodnikom ali v kolonijo s slovenskimi otroki.

Življenje, usmerjeno v materialno potrjevanje njihovega bivanja v tujini, jim za to pušča premalo časa in skrbi. Odnos do jezika kot nečesa vrednega in pomembnega je le redko uzaveščen in je vezan na čutenje korenin, ki niso v deželi, kjer sedaj živijo. Vendar se le redko primeri, da kdo pomisli, zakaj je morda le pomembno, da se otroci učijo slovenščine, in še to le takrat, če mislijo na skorajšnjo vrnitev. Za še redkejše je materni jezik bogastvo in zakladnica duha, kot je izjavila Slovenka, ki že več kot deset let živi v Mannheimu.

Njihove jezikovne navade dopolnjujejo podoba hitre, po eni strani tudi nujne prilagoditve novemu okolju. Da jih je ta prilagoditev oropala tistega, česar so bili navajeni doma, tiste domačnosti, ki jo daje le domači kraj, se po dolgih letih bivanja v tujini pogosto zavejo, le neradi si to priznajo. Včasih tudi zato, ker so izgubili popoln stik z domom, kjer tudi ob občasnih obiskih ni več tako, kot je bilo, ko so odšli.

Slovenski jezike je ohranil svoje mesto v najožjem družinskem krogu. Tako kot je njegova uporaba sama po sebi umevna, je tudi globoko povezana z mislijo na dom. Tako vsaj za nekaj odraslih. Njihovi otroci te povezave ne morejo čutiti. Kdaj pa kdaj jim je celo smešno ali odveč spregovoriti v materinščini, ki se ne navezuje na nič, kar je zanje trenutno odločujočega. Za nekaj najstnikov je želja po spoznavanju tako jezika kot vsebine, o kateri ta jezik govori, večja, če so vzpodbujani z načrtovano vrnitvijo domov. Vendar je takih malo.

Razen življenja v drugem tujejezičnem okolju, ni nobenega drugega pritiska na jezik. Pritisk je neviden, ker se neopazno sprošča v ritmu vsakdanjega življenja in sporazumevanja. Zato orisana jezikovna situacija ni nič presenetljivega, nepričakovanega, ker je popolnoma naraven posledek okoliščin, v katerih živijo. Tudi ne pomeni, da so pozabili na svoj izvor morda se ga nekateri z leti zavedajo vse bolj, le da nekako izgubljajo svoje realne temelje in bega občutenjske plasti, poglablja dvome, razklanost, dvo- ali celo brezdomstvo predvsem prve izseljenke generacije, večja pa tudi razdaljo in krha povezanost z otroki.

INGRID SLAVEC

THANK GOD I'M SLOVENIAN (Hvala bogu, da sem Slovenec)

Pričujoči odlomek je del diplomske naloge „Thank God I'm Slovenian. Etnološka raziskava med ameriški Slovenci,“ ki je bila napisana leta 1981. Poleg številnih pisanih virov je bila podlaga nalogi dvomesečno terensko delo v ZDA. To je najsplošnejši pregled te tematike, zato se krajevno nisem omejevala na določeno področje. Ker pa sem največ časa prebila v Milwaukeeju in Chicagu, zlasti pa v Clevelandu, se največ podatkov nanaša na ta tri mesta. Skušala sem odgovoriti na vprašanja, zakaj in kako se ohranja pripadnost slovenski etnični skupini v tujem okolju. Pri tem sem si prizadevala ameriške Slovence postaviti v okvir ameriškega načina življenja, v določen čas in prostor, kjer so le ena izmed mnogih etničnih

skupin. Skušala sem ugotoviti, kako se ta pripadnost manifestira in kateri elementi so najvažnejši za njeno ohranjanje pri drugi in tretji generaciji. Ni namreč dovolj napisati, da otroci in vnuki slovenskih priseljencev niso več Slovenci, ker ne znajo slovenskega jezika; potrebno se je vprašati, ali je znanje slovenščine res tako pomembno za njihov način življenja, ali ga niso morda nadomestile druge, zanje pomembnejše sestavine. Prevečkrat je mogoče v naših časopisih še prebrati površne izjave, da kultura ameriških Slovencev zajema v glavnem le dve stvari — polko in potico. Zato želim prikazati globlje vzroke za to, da so ameriški Slovenci takšni, kakršni so sedaj.

Naslednji odlomek je vzet iz poglavja o drugi generaciji ameriških Slovencev, to je o generaciji, ki se je rodila že v Združenih državah.

Ko se je življenje slovenskih priseljencev do neke mere umirilo, je 29. oktober leta 1929 nenadoma končal „zlata“ dvajseta leta. Delnice so naglo izgubljale vrednost, banke so se pričele zapirati, bogataši so bankrotirali. Postalno je jasno, da je bilo varljivo izobilje prejšnjih let zgrajeno na kreditu in ne na dejanski denarni podlagi. Tovarne so začele odpuščati svoje delavce ali skrajševati delovni teden. Kmetje so zapuščali obubožane kmetije in prihajali v mesta, ki so bila že polna brezposelnih delavcev.

Kriza je prizadela tudi slovenske priseljenke. Tisti srečneži, ki dela niso izgubili, so na delovna mesta odhajali peš, pa čeprav so nekateri morali zato hoditi po več milj. Vožnja s tramvajem je stala deset centov, to pa je bilo takrat že pravo premoženje. Čevlje, ki so se zaradi nenehnega pešačenja hitro strgali, so podlagali s kosom kartona. Otroci so hodili na železniške tire krast premog, da so doma lahko zakurili peč.

V teh razmerah so začeli odraščati otroci priseljencev, že rojeni v novi domovini. Takole se spominja teh let Jennie Zaman iz Clevelanda:

„Jaz in večina mojih prijateljev smo otroci gospodarske krize. To je bil čas, ko smo bili zadovoljni, če smo imeli za jest vsaj nekaj kruha. Obleke prenekelega otroka so bile narejene iz žakljevine in nikoli nismo ničesar zavrgli. Še dolgo časa so nam kupovali prevelike čevlje, da bi jih lahko dlje nosili. Zato imamo danes vsi pokvarjene noge.“

To je bilo še vedno obdobje prohibicije, ki se je končalo leta 1933. V tem času so si Slovenci pomagali z doma narejenim vinom in tudi žganjem, kar je bilo seveda protizakonito. Poleg trte so imeli doma tudi perutnino, delali kisko zelje in repo; ko so najhujša krizna leta minila, so sušili meso v svojih prekajevalnicah. Žene so vlagale zelenjavo za zimo in delale klobase.

Po nekaj težkih letih se je življenje spet vrnilo na stari tir. Slovenci so hodili v Slovenske domove, se zabavali na piknikih, ki so jih prirejale razne slovenske organizacije, nakupovali v slovenskih trgovinah, prepevali v svojih pevskih zborih in igrali v svojih gledaliških skupinah, zahajali v slovenske gostilne. Hodili so na slovenske pogrebe, ki so jih organizirali slovenski pogrebni domovi. Pri tem je igrala velik vpliv zavest o skupni pripadnosti slovenski pokrajini, od koder so prišli. „Ob smrti rojaka je vsakdo rekel: O, on je bil pa z Dolenjskega, zato moram iti na njegov pogreb,“ se spominja Oscar Godina iz Chicaga.

Središče neorganiziranega družabnega življenja je bila še vedno gostilna. Večina gostov je bila Slovencev, prihajali pa so že tudi pripadniki drugih etničnih skupin, posebno če je gostilna slovela po dobri slovenski hrani. Pogosto je prišel kak gost s harmoniko, tako da so vsi skupaj zapeli.